

YEDÂLÎ
(اليدالي)

Muhammed b. Muhtâr
b. Muhammed el-Yedâli
(ö. 1166/1753)

Moritanyalı âlim.

1096'da (1685) Moritanya'nın güneyindeki tarihî Şinkit bölgesinde Trârze'deki Kible'nin merkezi Tendegsem'de doğdu. Soyu, Berberîler'in Sanhâce kolundan Zevâyâ'nın İdevdây kabilesinin kurucusu Yedâc'a kadar ulaşır. Nisbesindeki Yedâl kelimesinin aslı "ceddü Ali"dir ve Yeddâl diye de söylenir. Bazı eserlerde zikredilen Deymânî nisbesi, annesi Umbaylulla (Fâtıma) bint Sîdî el-Emîn'in Deymâniyyûn'a mensubiyetinden kaynaklanmaktadır. Yetim olarak büyüyen Yedâlî ilk eğitimini aile ortamında, Kur'an eğitimini Eşfağ Ebû Muhammed Abdullah b. Ömer et-Tunkelî'den aldı. Diğer hocaları arasında şeyhi Minnehan b. Mûd b. Mâlik, Muhtâr b. Mustafa el-Yedâlî, Ahmed b. Eşfâk el-Muhtâr Bâbû ve Muhtâr b. Fâğ Mûsâ yer alır. Erken yaşlarda üstün zekâsıyla öne çıkan Yedâlî'nin biri Ağâdîr-Dûm arasında, diğeri yaşadığı bölge sınırları içinde gerçekleşen iki seyahatinden söz edilmektedir. 1677'de bölgede yerleşik hayat süren Zevâyâ ile yaşamlarını göçmen olarak sürdüren Benî Süleym Arapları'nın soyundan gelen Benî Hassân kabilesi arasında cereyan eden Şürebübe savaşında çok sayıda asker, âlim ve şairin yanı sıra halktan da birçok kişi ölmüş, bu arada pek çok kitap yok olmuştur. Yedâlî üzerinde büyük etkisi olan bu savaş onun eserlerine de yansımış, bir bakıma Zevâyâ'nın resmî tarihçiliğini üstlenerek eserlerinde değerli bilgiler aktarmıştır. Moritanya'nın İcîdî bölgesinde vefat eden Yedâlî tefsir, fıkıh, usul ve siyer gibi alanlar dışında şairlik yönüyle de tanınmaktadır. Onun Şâzeliyye'ye intisabına Muhtâr b. Mustafa el-Yedâlî vesile olmuştur. Esasen tarikatın Nâsriyye kolunu Kible bölgesine ilk yayan kişi bu hocasıdır; Yedâlî de Şinkit'te süfliliğin yayılmasına öncülük etmiştir.

Eserleri. 1. *Dîvânü şî'ri Muḥammed el-Yedâli ed-Deymânî*. Zühde dair şiirleriyle medih ve mersiye ağırlıklı şiirlerinin bir araya getirilmesiyle oluşan 1000 beyit hacminde bir eserdir (nşr. Âmir b. Akkâh, Rabat 1989). 2. *ez-Zehebû'l-ibriz fi tefsîri Kitâbillâhi'l-âziz*. Moritanya'da hem genel anlamda hem de işâri açıdan kaleme alınan ilk tefsir çalışması

olup bölgede XII ve XIII. (XVIII ve XIX.) yüzyıllarda yazılan tefsirlerden günümüze ulaşan tek örnektir. 1160'ta (1747) tamamlanan dört ciltlik eser henüz yazma halindedir (el-Ma'hedü'l-Mûrîfâtân li'l-bahsi'l-ilmî, IMRS, Nuakşot, nr. 149, 2176, 2791, 2836). Ancak müellifin torunlarından İsmâil b. Râcîl b. Ahmed Sâlim'in eseri neşre hazırladığı bilinmektedir. Franck Leconte kitap üzerine yüksek lisans tezi hazırlamıştır (bk. bibl.). 3. *Hâtimetü't-taşavvuf ve şerḥuhâ* (bk. bibl.). Senegal'de Müridiyye tarikatının kurucusu Ahmedü Bamba'nın (ö. 1927) kaleme aldığı *Mesâlikü'l-cinân fi cemi' mâ ferraḥahu'd-Deymânî* adlı esere ilham kaynağı olduğu belirtilir. 4. *Ḳavâ'idü'l-âḳâ'id*. Eserde geleneksel akaid konuları dışında evliyaya yaklaşım, Aristo'nun astrolojideki görüşleri, ilm-i hurûf, filozoflara göre bedenin dâimî şekilde kayboluşu gibi konular ele alınmaktadır. Eser Muhtâr b. Cencî tarafından manzum olarak özetlenmiştir. 5. *Ferâ'idü'l-fevâ'id*. Eş'arî mezhebine dair bir akaid kitabıdır. 6. *Hulletü's-siyerâ' fi ensâbi'l-Arab ve sîreti ḥayri'l-verâ'* (bir nüshası için bk. Rebstock, s. 80). 7. *Şiyemü'z-Zevâyâ*. Zevâyâ ve Benî Hassân kabilelerinin tarihiyle Şürebübe savaşı hakkındadır. 8. *Emrû'l-velî Nâsirüddîn (Emru Şürebübe, Ğazavâtü Şürebübe, Kerâmâtü Nâsiriddîn, Menâkıb ve Meğâzî Nâsiriddîn)*. Şürebübe savaşında Zevâyâ'nın kumandanı olan Nâsirüddin ed-Deylemî hakkında yazılan eser İsmâil Hamet tarafından *Şiyemü'z-Zevâyâ* ile birlikte Fransızca'ya tercüme edilmiştir (*Chroniques de la Mauritanie Sénégalaise: Nacer Eddine*, Paris 1911). 9. *Şalâtü rabbî*. Müellifin na'tlarından meydana gelen eser üzerine yine müellif *el-Mürebbi şerḥu Şalâti rabbî* adıyla bir şerh kaleme almıştır (nşr. Muhammed b. Ahmed eş-Şinkitî, baskı yeri yok, 2003). 10. *Risâletü'l-lef'a*. Hocalarından Minnehan'ın oğlu Muhammed el-Emîn ile fıkha dair ortak ve tartışmalı görüşlerini içermektedir. 11. *Fetâvâ*. Yedâlî'nin daha ziyade nevâzil konusundaki fetvalarından ibarettir. 12. *Risâletü'n-naşîha fi'l-emri bi'l-ma'râf*. 13. *Risâle fi mesâliki'l-ille*. Fıkha dairdir. 14. *Vâzihu'l-mezâhib fi sîreti'l-muhtâr ḥayri'l-mezâhib*. Hz. Muhammed'in nesbi hakkında manzum bir eserdir. Yedâlî'nin diğer eserleri de şunlardır: *en-Naşiha li-ebnâ'i umûmetihî, eş-Şavârimü'l-Hindüvâniyye fi reddi şibhi'l-cîmi's-Südâniyye, el-Farḳ beyne'l-cem' ve ismü'l-cem' ve ismü'l-cins ve âlemü'l-cins* (Yedâlî'nin çoğu yazma halinde

olan ve Nuakşot'ta Râcîl b. Ahmed Sâlim ve Muhammed Sâlim b. Mahbûbî'nin özel kütüphanelerinde bulunan eserleri için bk. Rebstock, s. 45, 52-53, 78, 80; Leconte, *Un exégèse*, s. 14-15, 119). Moritanyalı âlim Muhammed en-Nâbiga el-Kâllâvî, Yedâlî'nin tasavvufî yönü hakkında *en-Necmü's-şâkıb fi ba'z mâ li'l-Yedâli min menâkıb* adıyla bir eser yazmıştır (nşr. Muhammezün vüld Bâbbâh, Nuakşot 1995).

BİBLİYOGRAFYA :

Yedâlî, *Nuşûş mine't-târîhi'l-Moritânî* (nşr. Muhammezün vüld Bâbbâh), Beytülhikme 1990, neşreden giriş, s. 19-54; U. Rebstock, *Sammlung arabischer Handschriften aus Mauretania*, Wiesbaden 1989, s. 45, 52-53, 78, 80; Franck Leconte, *Un exégèse mystique du Coran au XVIIIème siècle dans le sud-ouest de la Mauritanie (al-Gibla)* (yüksek lisans tezi, 1995), Université de Marseille, tür.yer.; a.mlf., "al-Yadâli", *El² (Fr.)*, XI, 246-247; M. Muhtâr vüld es-Sa'd, *İmâretü't-Tirârze ve âlâkâtüha't-ticâriyye ve's-siyâsiyye ma'a'l-Fransiyyîn min 1703 ilâ 1860*, Rabat 2002, I, 94, 264, 268-269; Muhammed b. Sîdî Muhammed b. Mevlây, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn bi-bilâdi Şinkit*, Kiffa / Moritanya 2008, s. 230-276; T. Cleaveland, "Islam and the Construction of Social Identity in the Nineteenth-Century Sahara", *J Afr. H.*, XXXIX/3 (1998), s. 365-388; Kota Keziya, "Khâtima (fi) al-Tasawwuf: An Arabic Work of a Western Saharan Muslim Intellectual", *JAAS*, LXXXI (2011), s. 133-146.

AHMET KAVAS

YEDİ ADA CUMHURİYETİ

**İyonya denizinde
eski Venedik adalarından
oluşturulan özerk idare
(1800-1864).**

Osmanlı ve Rusya himayesinde 1800 yılında kurulan Yedi Ada Cumhuriyeti (Cumhuri) (The Republic of The Seven United Islands), Korfu (Corfu), Kefalonya (Kefalonia), Zanta (Zante), Ayamavra (Lefkas), Çuka (Cerigo), İtaki (Ithika) ve Pakso (Paxos) adalarından oluşmaktaydı. Adaların toplam yüzölçümü yaklaşık 2.307 km² idi. Osmanlılar'ın Cezâyir-i Seb'a-i Müctemia Cumhuriyeti olarak adlandırdığı bu siyasal yapı, Mora yarımadasının kuzeybatısında, Arnavutluk'un güneyinde ve Adriyatik deniziyle Akdeniz'in kesiştiği, eskiden Venedik denizi denilen bölgede yer alıyordu.

Yedi Ada grubu Ortaçağ'da Roma ve Bizans dönemlerini yaşadı. İstanbul'un Latinler'in eline geçtiği (1204) IV. Haçlı Seferi sonunda adaların çoğu Venedik Cumhuriyeti hâkimiyetine girdi. Korfu ve Pakso 1386'da kesin biçimde Venedikliler'in idaresine girdi (Jervis, s. 77-117). Fâtih Sultan Mehmed zamanında İtalya'nın fethi için çı-